

[telif makale]

Arap Dilinde Cinsiyet Olgusu ve Diğer Dillerle Bir Mukayesesi

Kadir KINAR

doç. dr., erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi öğretim üyesi
{ kinark@erciyes.edu.tr }

ERUIFD

[2014 / 2, SAYI: 19, SAYFA: 7-28]

ÖZ

Canlı varlıklar âleminde biyolojik cinsiyet farklılığı Allah'ın yaratıklar hakkında koyduğu bir kanun olarak bulunmaktadır. Kendini bu âlemde yaratılmış bulan insanoğlu da bu yaratılış kanunu gözlemlemiş canlı varlıkların nesillerini sürdürmek için erkek ve dişiden oluşan iki cinsten meydana geldiğini görmüştür. Bazı dillerde dilde kolaylık ilkesi gereği biyolojik cinsiyetin dışındaki varlıklar da erkek dişi ve yansız gibi cinsiyet gruplarına ayrılmışlardır. Arapça ve Almanca gibi dillerde varlıklarda eril ve dişil ayrımı belirgin bir olgudur. Bazı dillerde üçüncü bir kategori olarak yansız cinsiyeti bulunmaktadır. Türkçe gibi diğer bazı dillerde ise ya diller arası etkileşim veya kolaylık ilkesine meyletme gibi sebeplerle az da olsa eril ve dişil ayrımı yer almaktadır. Bu makalede Arap dilinde cinsiyet olgusunun temelleri ile Arap dilbilgisi alanındaki bazı cinsiyet ayrıçaları özellikle de dişil ayrıçaları incelendi. Dilbilgisi sahasında cinsiyet ayrımının hangi yönden hangi yöne doğru ilerlediği tespit edilmeye çalışıldı. Dilde cinsiyet ayrımının kökenleri tahmin edilmeye çalışıldı. Arapça ile dilde cinsiyet ayrımı bulunan diğer diller arasında karşılaştırma yapıldı. Arapça metinleri anlamada Arap dilindeki cinsiyet ayrımı kriterlerinden nasıl faydalanılacağı tespit edilmeye çabalandı.

Anahtar kelimeler: Cinsiyet, dil, Arapça, Türkçe, Almanca, Sami

A Study Of Gender Case In The Arabic Language And A Comparison Between Arabic And Other Languages

ABSTRACT

The biological sex differences in living beings world are as a law imposed on God's creatures. Humankind finds himself was created in this world observe he saw this law of creation consisting of male and female both sexes occur to maintain the generation of biological assets. In some languages creatures are divided into male female and neutral gender groups accordig to easing principle in the language. In some languages there is a clear distinction between male and female such as Arabic and German. There is a third category of gender neutral in some languages. In some other languages as Turkish, for reasons such as being inclined to easing in the language principles or cross-language interaction, even if the less of the masculine and feminine, distinction is located.

In this article, some sex reagents in basic Arabic grammar of the Arabic language, especially in female sex cases were examined. Gender differences in grammar area, tried to determine the direction in which the direction from which proceed. It tried to guess the gender distinction in the language of

origin. It held comparison between Arabic language and other languages gender discrimination located in it. It tried how to benefit from gender discrimination in the Arabic language for understanding Arabic texts .

Key Words: Gender, Arabic, sex reagents, feminen, masculen

GİRİŞ

ولو كن النساء كمن فقدنا...

لفضلت النساء على الرجال

ولا التذكير فخر للهلال

وَمَا التَّائِيْتُ لاسم الشمس عَيْبٌ

“Eğer bütün kadınlar kaybettiğimiz hanımefendi gibi olsalardı. Kadınların erkeklerden üstün olması icap ederdi.

İsminin dişil isim olması güneş için bir ayıp olmadığı gibi isminin eril isim olması da hilal (ay) için bir övünç kaynağı değildir.

el-Mütenebbî

Cinsiyet olgusu insanlığın ilk yaratılışından itibaren insanoğlunun dikkatini çekmiş, bu durum onun diline de yansımıştır. İnsan hemcinsi olan insanla diğer varlıkların erkek ve dişilerini birbirinden ayırt etmiş onlar için farklı farklı isimler kullanmıştır.

Sami diller arasında yapılan karşılaştırma eski Samilerin dilde erkekle diş arasında ayırım yaptıklarını göstermektedir. Tabi bunu herhangi bir dilbilgisi ayırıcı ile yapmıyorlardı. Erkek için bir kelime, diş için kök harfleri farklı başka bir kelime kullanarak yapıyorlardı. Arapçada erkek çocuğa جارياً çocuğuna جارية adı veriyorlardı. Eşeğin erkeğine حمار dişisine ise أتان diyorlardı. İbranicede erkek koyuna ayıl onun dişisine rahıl adı verilmektedir. Süryanice de Keçinin erkeğine gadya " جدى ", dişisine ezza " عنز "denilmektedir. Âşur dilinde bu ikisi gadu " جدى " ve enzu " عنز " olarak anılmaktadır. Habeşçede de aynı ayırım söz konusudur. Ab " أب " babaya mukabil em " أم " anne kelimesi kullanılmaktadır. Bunun daha çok sayıda örnekleri vardır.¹

Biyolojik cinsiyet bütün dillerde bulunmaktadır. Bu özellik insanda ve üreme organı vasıtasıyla üreyen diğer canlılarda söz konusudur. Mesela Türkçede biyolojik cinsiyeti belirlemek üzere kadın-erkek, anne-baba, oğul-kız, bay-bayan; Almancada Mann-Frau, Mutter-Vater, Sohn-Tochter, Herr-Frau gibi biyolojik ve sosyal cinsiyet içeriği belirten ifadeler vardır. Hayvan cinsiyetlerini ise, dillerde, tavuk-horoz, öküz-inek, koyun-koç, keçi-teke gibi sözcük çiftleri işaret etmektedir.² Öte yandan Türkçede Arapça ve diğer bazı dillerde olduğu gibi biçimsel özelliklere

¹ Ramazan Abdü't-Tevvâb, *el-Medhal ilâ ilmi'l-luga ve menâhici'l-bahsi'l-luğavî*, Üçüncü baskı, Kahire, 1997, s.251

² Fatma Öztürk Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet, Almanca’da ve Türkçe’de Cinsiyet kavramları”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Sayı:46, Erzurum, 2011, s.283.

sahip dilsel cinsiyet kategorisi bulunmadığı ancak bazı örneklerden hareketle birtakım adlandırmalar ya da tekliflerin yapılabileceği ifade edilmektedir.³

Arap dilbilimciler de bu olgunun farkına varmışlardır. Bahauddin b. en-Nahhâs (627/698 h.)el-Mugrib haşiyesinde şunları söyler: “Aslolan عَيْر “erkek eşek”, " أتان " “Dişi eşek”, " جدي " erkek oğlak, غنّاق dişi oğlak, حمل erkek kuzu, رجل dişi kuzu, حصان beygir, حجر gölük vb. gibi tabirlerin kullanılmasıydı. Arap dilbilimciler veya Arapçayı kullananlar kelimelerin aşırı bir şekilde çoğalmasından, işin uzamasından ve kendilerinin bu konuda güçlüğe uğramalarından korktukları için bunun daha kısa bir yolunu bularak bir ayıraç geliştirdiler. Onunla erkek varlıklarla dişi varlıkları birbirinden ayırdılar. Bu ayırım bazen ضارب vuran erkek, ضاربة vuran bayan örneklerinde olduğu gibi sıfatlarda; bazen de امرئ bay, امرأة bayan, gibi isimlendirmelerde bazen de مَرء erkek ve مَرْأَة kadın gibi gerçek varlıkları belirtmede kullanıldı.⁴ Sonra erkek ve dişi varlıklar arasındaki bu ayrımı iyice belirginleştirmek için kullandıkları dişil lafızlara bir de müenneslik/dişil alameti ekleyerek كَيْش koç نَعْجَة koyun, بلد şehir (eril) ve مَدِينَة şehir (dişil) dediler.⁵

Canlı varlıkların erkeğine ve dişisine farklı kök harflerine sahip isimler verme Hint-Avrupa dilleri için de geçerlidir. İngilizcede erkek çocuk için son (oğul), kız çocuk için daughter (kız), erkek kardeş için brother (erkek kardeş), kız kardeş için sister (kız kardeş) kelimeleri kullanılmaktadır. Almandada oğul için Sohn, kız için Tochter, erkek kardeş için Bruder, kız kardeş için Schwester kelimeleri kullanılmaktadır.

الحجر Taş ve الجبل dağ gibi cansız varlıklarla العدل adalet الكرم cömertlik vb. soyut kavramların isimleri gibi gerçekte erkeklikle ve dişilikle alakası olmayan isimlerde cinsiyet ayrımı bulunmaktadır. Muhtemelen bu nedenle bazı diller kendisinde bulunan isimleri Hint Avrupa dillerinde olduğu gibi erkek, dişi ve yansız olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır. Erkek de dişi de olmayan üçüncü kategoriye nötr (yansız) adı verilmektedir.

Ancak bütün insan dilleri bu minvalde ilerlememiştir. Mesela Sâmî diller üçüncü kısım olan nötr/yansız kısmını diğer iki kısma dağıtmışlar böylece isimler ya eril ya da dişil olmuştur. Müsteşrik William Wright şöyle demektedir: Sâmîlerin dinamik hayalleri cansızlar da dâhil bütün varlıkları hayat ve şahsiyet sahibi varlıklar olarak tasavvur etmiştir. Onlara göre sadece iki cins vardır.”⁶

Fransızcada da Arapçadakine benzer bir durum söz konusudur. Fransız dilinde de eril ve dişil isimler olmak üzere iki cins isim vardır. İngilizcenin dilde

³ Enfel Doğan, **Türkiye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri**, The Journal of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:4, sayı:17, Bahar 2011, s.89.

⁴ İbnü'n-Nahhâs, Ebu Abdullah, Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ebu Nasr, el-Halebî, **et-Ta' lîka ale'l-Mukrib**, Th. Cemil Abdullah Uveyda, Birinci Baskı, Vizâretu's-sekâfe yayını, Ürdün, 2004, s.596; Ramazan *Abdü't-Tevvâb*, *A.g.e*, s.251

⁵ Abdurrahim Şenocak, **Arap Dilinde Erillik Dişillik Müzekker Müennes**, Bilimadamı Yayınları, Birinci Baskı, İzmir, 2007,s.155

⁶ William Wright, **Lectures on the comparative Grammar of the Semitic Languages**, Cambridge, 1890, s.131; Ramazan *Abdü't-Tevvâb*, *A.g.e*, s.252

cinsiyet ayrımı hususunda daha derin bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Bu dil üç farklı varlık türünü üç ayrı edatla göstererek ayırt etmekteydi. Bunlar se, seo ve thaet edatlarıydı. Hatta her cinse ait ayrı edatları vardı. Bu sistemde sayıların çeşitleriyle ilgili dört ayrı durum vardı. Ancak İngilizce fazla geçmeden bu çekimi basitleştirdi. Dilde kıyasın da etkisiyle özne durumu için the, theo, theat işaret edatlarını kullandı. Sonra erkek ve dişi varlığı tek bir kipte “the” birleştirdi. Sonra (kendisiyle neötrün kastedildiği) müphem kipi iptal etti. Böylece tekil isimde bir tek kip kaldı. Bundan başka bu kip cemi kipi idi. Bu edat çekimlilik özelliğini kaybedince İngilizce cinsiyet ayıracından mahrum kalmış oldu. Çünkü sıfat da (türetilmiş isim) çekimsiz hale geldi.”⁷

Bazı âlimler dilde erkeklik ve dişiliğin canlı varlıkların özelliklerinden olduğunu belirterek canlılar dışındaki varlıklar hakkında kullanılmasının mecâzî olduğuna dikkat çekmişlerdir. İbn Rüşd şöyle demektedir: “Dildeki kavramlar için kullanılan erkeklik ve dişilik sadece canlı varlıklar için söz konusudur. Bazı dillerde bu kullanım mecâzî olarak başka varlıklara da geçer. Dolayısıyla bazı varlıklar yapıları dişil sözcüklerle, diğer bazıları da yapıları eril sözcüklerle ifade edilirler. Bazı dillerde ise Fars dilinde var olduğu söylendiği gibi erkek ve dişi varlıklar için kullanılan özel biçimler yoktur. Bazı dillerde erkekle dişi arasında üçüncü bir tür olarak kullanılan isimler olduğu söylenmektedir. Bu tür bir uygulamanın Yunancada var olduğu belirtilmektedir.”⁸

Bazı diller dilde erkeklik ve dişilik ayrımı uygulamasını tamamen devre dışı bırakmıştır. Bu dillerdeki isimler arasında canlı isimleri ve cansız isimleri şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir. Güney Afrikadaki Bantu dilleri gibi dillerde böyle bir ayırım vardır. Bu dilleri konuşanlar isimlerde canlı ve cansız ayırımına dikkat ederler.”⁹ Algonquin dilinde de canlı ve cansız cins ayrımı yapılmaktadır.¹⁰ Brockelman şöyle der: “İlkel dillerde Sâmi dillerde olduğu gibi sadece iki cins, veya Hint-Avrupa dillerindeki gibi üç cins yoktur. Bu dillerde çok sayıda cins vardır. Birbirlerinden cümledeki görevleri açısından ayırt edilirler. Somut âlemdeki varlıkların hepsi de bu cinslerden birinde yer alır. Bu dağılım o insanların yaratılış mitolojisi hakkındaki düşüncelerine dayanır. Çünkü ilkel insanın zihninde âlemin hepsi canlılardan oluşmaktadır.”¹¹

⁷ Joseph Vendryes, **el-Luga**, Terc: Abdulhamid ed-Devâhili-Muhammed el-Kassâs, Mektebetu'l-Anglo el-Misriyye, Kahire, 1950, s.130

⁸ İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd, **Telhîsu'l-hatâbe**, Tah. Muhammed Selim Salim, el-Meclisu'l-a'lâli's-şu'ûni'l-İslamiyye yayını, Kahire, 1967, s.569-570; Abdurrahim Şenocak, A.g.e, s.14

⁹ İbrahim Enîs, **Min esrâri'l-luğa**, Mektebetu'l-Anglo el-Misriyye, 6. Baskı, Kahire, 1978, s.159

¹⁰ Joseph Vendryes, A.g.e, s.131

¹¹ Carl Brockelmann, **Fıkhul-luğâtî's-Sâmiye**, Almancadan Tercüme: Ramazan Abdü't-Tevvâb, Riyad Üniversitesi Yayını, Riyad, 1977, s.95

Dünya dillerinde isimleri cinsiyeti belli eden bazı ayıraçlarla ayıran ve ayırmayan diller aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Dünya Dillerinde Dilbilgisel Cinsiyet¹²

Üç Cinsiyet (Genera)	İki Cinsiyet (Genera)	Cinsiyetsiz	Dört ve Daha Fazla Cinsiyet
Arnavutça	Aramice	Türkçe	Afrika Dilleri:
Boşnakça	Fransızca	Çince	Godie
Almanca	İbranice	Dari	Kisi
Yunanca	Hintçe	İngilizce	Fula, Babunga,
Hırvatça	Arapça	Japonca	Zan-de
Latince	İtalyanca	Korece	Zulu, Shona;
Makedonca	Peştuca	Farsça	Swahili
Rumca	Portekizce	Tamilce	Avustralya Dilleri:
Felemenkçe	Pencap Dili	Tayland Dili	Dyirbal (Pama-Nyunga,
Polonya Dili	Çingenece	Ermenice	Avustralyaca)
Rumence	İspanyolca	Macarca	
Rusça	Urdu Dili	Vietnam Dili	
Sırpça			
Slovakça			
Slovence			
Ukraynaca			

1. Biyolojik Cinsiyeti Belli Olan Varlıklar Dışındaki Varlıkların İsimlendirilmesindeki Etkenler

Sami dillerde cinsiyetle ilgili teoriler 19. Yüzyılda antropolojik çalışmalar yapan müsteşriklerin insan ırklarını ve insanla ilgili diğer hususları incelerken yaptıkları araştırma ve incelemeler sonucu ortaya çıkmıştır.¹³

Mitolojik düşünceler isimleri erkek ve dişi iki cinse ayırmış olan dillerde de bulunmaktadır. Çünkü çoğu zaman isimlerle onların gösterdikleri dişi veya erkek varlıklar arasında mantıksal bir bağ bulunmamaktadır. Bu isimlerle onların gösterdikleri varlıklar arasında aklî ve mantıkî bir ilginin bulunmamasının delillerinden biri de sözü edilen isimlerin bazı dillerde dişil isimlerden olduğu düşünülürken diğer bazı dillerde eril olmasıdır. Bunun tersi de doğrudur. Bazı isimler de bir dilde eril kabul edilirken başkalarında dişil kabul edilmektedir. Mesela الخمر içki, السِنَّ diş/yaş, السُّوق çarşı, kelimeleri Arapçada dişil kelimeler kabul

¹² Fatma Öztürk Dağabakan, A.g.m, s.289.

¹³ Muhammed Hasan İbrahim, **el-Cins ve neş'uhû fi'l-luğâti's-Sâmiye**, http://www.mohamedrabee.com/books/book1_2709.pdf s.43

edilirken bu kelimeler Almanca'da "der Wein, der Zahn, der Markt" eril kelimeler olarak kabul edilmekte ve kullanılmaktadır. Arapça الصدر göğüs, الأنف burun, اللسان dil kelimelerini eril kelimeler kabul ederken Almanca bu kelimeleri "die Zunge, die Nase, die Brust" dişil saymaktadır.¹⁴

Arapların güçlü ve sert olan nesnelere müzekker; zayıf ve yumuşak kabul ettikleri nesnelere ise müennes isimlerle isimlendirdikleri şeklindeki iddia da mantıklı görünmemektedir.¹⁵ İsam Nuruddin şöyle der: Arap kadına ikinci dereceden bir varlık gözüyle bakmamıştır. Müennesliğin mitoloji/hurafe ve sihirle de irtibatlandırılması yanlıştır. Müenneslik kelimesi Araplarda bazen yumuşaklık, üreme ve döllemeyle veya canlılık ve onun devam ettirilmesiyle ilintilidir. Bunda da diğer bütün karşıt varsayımların aksine kadının Araplardaki seçkin konumuna dikkat çekme ve onun makamını yüceltme vardır. Arap düşüncesinin cahiliye devrinde tanrıları ve kabileleri müennes/dişi isimlerle isimlendirme eğilimleri bizim bu görüşümüzü desteklemektedir.¹⁶ Sami dillerde varlıklardaki dilbilgisel cinsiyet ayrımıyla ilgili müsteşriklerin ortaya attıkları en ilginç yorumlardan biri Brockelman'ın yorumudur. Ona göre eski Sami dilinde müennes has bir ayırıcının olmamasına rağmen müennes ismin varlığı ilkel Sami toplumunda kadınların erkeklerden üstün bir konumda olduklarını gösterir. Buna göre insan o gününün Sami toplumunun anaerkil bir toplum olduğu sonucunu çıkarabilir.¹⁷

Abdülkahir el-Cürçânî (ö.471/1078) eril ve dişil isimlendirmenin eşyanın hakikatinde herhangi bir eksiltme veya artırma yapmayacağına yani ona bir değer katmayacağına veya değerini eksiltip değiştirmeyeceğine dair görüşüne el-Mütenebbî'nin (ö. 355/965) şu beytini delil getirir ve şerh eder:

لفضلت النساء على الرجال
ولو كن النساء كمن فقدنا...
وَمَا التَّائِيْتُ لِاسْمِ الشَّمْسِ عَيْبٌ
وَلَا التَّنْكِيرُ فُخْرٌ لِلْهَيْلِ

"Eğer bütün kadınlar kaybettiğimiz hanımefendi gibi olsalardı. Kadınların erkeklerden üstün olması icap ederdi.

İsminin dişil isim olması güneş için bir ayıp olmadığı gibi isminin eril isim olması da hilal (ay) için bir övünç kaynağı değildir."¹⁸

Abdülkahir beyit hakkında şu değerlendirmeleri yapar:

Bu beyit bu konunun başlığı olmayı hak ediyor. Hatta bu konunun giriş sayfasının başında olmalı, giriş kısmına tezhip yapılmalıdır. Çünkü bu beyit eşyaya isimlendirmeden dolayı noksanlık gelmesi fikrini çürütüyor. Akıl eşyalara isimlendirmeden dolayı noksanlık gelemeyeceğinin doğruluğuna dair kanıtı

¹⁴ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.254-255.

¹⁵ Bkz. Kadri Yıldırım, **Arap dilinde müzekkerlik- müenneslik ayırımına dil felsefesi açısından bir yaklaşım**, EKEV Akademi dergisi, yıl:7, sayı:15, Erzurum, (Bahar 2003), s.204.

¹⁶ İsam Nuruddin, el-Mustalahü's-sarfî mümeyyizâtu't-tezkîrve't-te'nîs, eş-Şeriketu'l-âlemiyye li'l-kitâb, Beyrut, 1988, s.127

¹⁷ Muhammed Hasan İbrahim, A.g.m, s.42-43

¹⁸ el-Mütenebbî, Ebu't-Ṭayyib Ahmed b. el-Ḥuseyn b. el-Ḥasan, **Dîvânu'l-Mütenebbî**, Daru Beyrut, Beyrut,1983, s.267

onaylıyor. Üstün nitelikler, güzel sıfatlar üstünlüklerini kendiliklerinden üstündürler. Onlar üstün olma niteliğini tuttukları eşya sayesinde kazanmazlar. Neden böyle olmasın? Eşyalarda bulunan nitelikler onlar arasında yapılan karşılaştırmada birinin yekdiğerinden üstün ve önde olmalarını sağlar. Dolayısıyla eşyalar sahip oldukları nitelikler sebebiyle kıymetli veya kıymetsiz olur. Nitelikler buldukları eşya sebebiyle değerli veya değersiz olmazlar. Durum böyle olunca üstün niteliklerde herhangi bir noksan bulunması sebebiyle eleştirilmemelidir. Çünkü bu eksiklik onların zatından kaynaklanmamaktadır. Onun ne kendisine ne de özüne bağlıdır. Burada söz konusu olan dış etken kişinin o şekilde değil de bu şekilde olmasıdır. Eğer üstün nitelikler güzel sıfatlar kendiliklerinden olmayıp da buldukları eşyadan kazanmış olsalardı ismin dişil isim olmasının üstün niteliklere ve güzel sıfatlara zararı bu güzel sıfatlara sahip varlıklara konulan adlara verdiği zarar miktarınca olurdu. Mantıksal olarak da ismin bu niteliklere her iki durumda da herhangi bir etkisi olmaz. Çünkü erkeğin kadından üstün olmasını sağlayan özellikler erillik formuna ve yaratılışına sahip olmaktan ötürü kazandığı özellikler değildir. Bu özellikler bu yaratılış içerisinde ete kemiğe büründüğü için takdire şayan olmuyorlar. Aksine ontolojik olarak böyle iyi özellikler oldukları için takdir ediliyorlar. Aynı şekilde bir şey adının eril veya dişil olmasından dolayı asalet kazanmaz. Herhangi bir isimle isimlendirilmiş olan varlıklar asaletlerini isimlerinden değil, ontolojik varlıklarından ve sahip oldukları niteliklerden alırlar. Çünkü kulağa gelen bir ses olan kelimedenden isim olarak verildiği varlığa üstünlük veya noksanlık sirayet etmesi imkânsızdır. Bunu böyle bilmelidir.¹⁹

İsimleri erkek, diş ve yansız olarak üçe ayıran Almanca gibi dillerde de varlıklarla onları çağrıştıran isimler arasında mantıkî bir bağ olmadığı görülmektedir. Almancada الحجر taş ve المطر yağmur/ “der Stein, der Regen” gerçekte erkek olduklarına dair herhangi bir iz taşınması da erkek kabul edilmektedir. Halbûki yansız isimler grubundan sayılmaları daha mantıklı sayılabilirdi. Diğer taraftan العالم die Welt/evren ve الباب die Tür/kapı kelimeleri dişil olduklarına dair herhangi bir iz taşınması da bu dilde dişil kabul edilmektedir.

Bir varlığın ismini gösteren kelimeyle onun gösterileni arasında cinsiyet bakımından böyle mantıkî bir bağın olmaması bizzat o dili kullananların zihninde kafa karışıklığına sebep oldu. Mesela Arapça مستشفى /hastane kelimesinin dişil olduğunu zannedenler vardır. Bu kelime erildir.²⁰ Bazen kelimenin müennesken müzekker müzekkerken müennes olarak kullanımının yaygınlaşması yanlış kullanımdan da kaynaklanabilmektedir. Irakta sonradan Arap toplumuna karışmış bazı kimseler "المستشفى"/hastane kelimesini müennes olarak kullanmakta ve "مستشفى مزدحمة بالمراجعين" / hastane hastalarla doludur.” Demektedirler. Bunun sebebi bir zamanlar Bağdattaki büyük hastaneye "مستشفى المجيدية" / Mecîdiyye Hastanesi” denmesiydi. Hastanenin bu isimle adlandırılmasının nedeni Osmanlıların son zamanlarında Sultan Abdülmecit zamanında yapılmış ve onun adının verilmiş olmasıydı. Halk bu birleşik kelimenin ikinci kısmını kullanmayarak

¹⁹ el-Cürçânî, Abdulkahir, Ebu Bekir Abdurrahman b. Muhammed, **Esrâru'l-Belâğa**, Tah. Mahmud Muhammed Şakir, Daru'l-Medenî, Cidde, 1991, s.347-350

²⁰ Ramazan Abdü't-Tevvâb, *A.g.e*, s.255.

hastaneye kısaca محبديّة /Mecîdiyye (müennes isim) diyordu. Irak'ın Osmanlıdan ayrılıp orada krallık kurulmasından sonra bu hastanenin adı "المستشفى الملكي"/Kral Hastanesi olarak değiştirildi. Ancak Hastanenin eski adı uzun zaman halkın dilinden ve hafızasından silinmedi ve محبديّة /Mecîdiyye olarak kaldı. İşte bu mensubiyet ismi yanlışlıkla da olsa müzekker olan "المستشفى"/hastane kelimesine müenneslik sıfatını iliştiirmiş oldu.²¹ Aynı şekilde (8 Enfal 61) وإن جنحوا للسلم فاجنح لها "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş "âyetinde geçen السلم kelimesini birçok kimse dişil olduğu halde eril zannetmektedir.²²

İşte bu yüzden Arapçada semaî müennes diye isimlendirilen ve müenneslik/dişillik ayırıcı olmayan kelimenin müzekker/eril olduğunun da rivayet edilmesinin nedeni budur. Bazen bunun lehçe farklılıklarından kaynaklandığı söylenmektedir. Ebu Zeyd şöyle diyor: "Tihâmeliler العَضُدُّ و العَضُدُّ /pazı, العُجْزُ و العُجْزُ/kaba et diyorlar ve bu kelimeleri dişil olarak kullanıyorlar. Temimliler العُجْزُ ve العَضُدُّ diyorlar ve bu kelimeleri eril olarak kullanıyorlar.²³

Bazen bir kelimeyle onu kullanan konuşmacı ne kastederse kullandığı bağlama göre eril veya dişil muamelesine tabi tutarak kullanabilmektedir. Arapçada بطن karın kelimesi eril, كرش işkembe kelimesi dişil bir kelimedir. Bazen bir konuşmacı işkembe kelimesiyle karını kastederek bu kelimeye eril muamelesi yapabilmektedir. Aynı şekilde eril bir kelime olan قدم ayak kelimesiyle dişil bir kelime olan رجل bacak kelimesini kastederek bu kelimeye de dişil muamelesi yapabilmektedir.²⁴

2. İsimlerde Dişil Ayıracına İhtiyacın Doğuşu Ve Başlıca Dişil Ayıraçları

Sâmî dillerde varlıkların erkekleri ve dişileri için kök harfleri birbirinden farklı isimler konmuştur. Ama ileri safhalarda dişiyi erkekten ayırt etmek üzere erkek ismine bazı ekler eklenmiş dişî varlıkları göstermek üzere kullanılmıştır. Bu ekler yuvarlak tâ, elif-i memdûde ve elif-i maksuredir.

İlk ek yuvarlak tâ'dır. Sâmî dillerde en önemli ve en çok kullanılan ayıraç budur. Brockelman "Yuvarlak tâ aslında işaret unsurlarından bir unsurdur" demektedir.

كبيّرة، صغيرة، لحيّة، رقبّة gibi daima bu tâ harfinden önceki harfin harekesi fetha olur. Ancak tek heceli ve üzerinde durulan kelimeler bundan hariçtir. Arapçada bu kelimelerde tâ'dan önceki harfin harekesi sakin gelir. " ابن " kelimesinin dişili olan " بنت " ve " أخ " kelimesinin dişili olan " أخت " kelimelerinde

²¹ İbrahim es-Sâmarrâî, fi't-Tezkîr ve't-te'nîs, Nazra târihiyye fi hâzihi'l-mesele, <http://www.majma.org/maajma/index.php/2009-02-10-09-36-00/686-mag28-29-4.html> (Erişim: 17/04/2015)

²² Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.255.

²³ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.255.

²⁴ İsa b. Avde eş-Şeryûfi, **el-Müennesü'l-mecâzi ve müşkülâtü't-takîd**, Havliyyâtu'l-Âdâb ve'l-Ulûmu'l-İctimâiyye, el-Havliyyetu'l-hâdiyetu ve'l-ışrûn, Meclisü'n-neşri'l-ilmî, Câmiatu'l-Kuveyt, Kuveyt, 2001, s.29

olduğu gibi. ----- rest/miras, -----habt /hibe kelimelerindeki gibi Habeşçede ve --- sartu /saç, ---- beltu/karı,eş, hanım kelimelerinde olduğu gibi Akadçada da dişillik ayırıcı olan tâ harfi sakın gelir.²⁵

Arap dilbilimciler kendinden önceki harfin harekesi sâkin olan bu tâ harfinin dişillik ayırıcı olmadığını söylemektedirler. İbn Cinnî (392/102) şöyle der: " أخت " ve " بنت " kelimelerindeki ت "tâ" harfi kendinden önceki harfin harekesinin sâkin olması dolayısıyla dilbilimi alanında uzmanlığı olmayan kimselerin zannetiği gibi dişillik ayırıcı değildir. Sîbeveyh'in(ö. 182/798) görüşü de budur. Bu sahih olan görüştür. Sîbeveyh gayri munsarifler konusunda bu görüşün doğru olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan Sîbeveyh bazı kelimelerini geniş anlamlarda kullanarak bu iki "tâ" harfi ile ilgili olarak onlar dişillik ayıraçlarıdır dedi. Belli ki bunu mecâzî anlamda kullanmıştır."²⁶

Bu düşünce Sâmî dillerin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu hususta **Gotthelf Bergsträsser** (1886-1933)şöyle demektedir: ez-Zemahşerî(583/1143) " أخت " ve بنت " kelimelerindeki ت "tâ" harfinin و "vâv" dan dönüştürülmüş olduğunu söylemiştir. O bu kelimelerin aslının أخو ve بنو olduğunu, ت "tâ"nın aslî harf olup kelimenin üçüncü kök harfi olarak و "vâv" harfinin yerine geçtiğini zannetmiştir. Halbûki biz " ابن " ve " أخ " kelimelerinin üç kök harfinden değil, sadece iki kök harfinden meydana gelen çok eski isimlerden olduğunu biliyoruz. Bu kelimelere eklenen ت "tâ" da kendinden önceki harfin harekesi fetha olmasa da dişillik ayırıcı olan ت "tâ"dır. Arapça dışındaki Sâmî dillerde özellikle de Akadça ve İbranicede bu ت "tâ"nın çoğu defa bulunduğu kelimelerde ت "tâ"dan önceki harfin harekesi fetha değildir."²⁷

Dişillik ayırıcı olan ت "tâ" Asurca ve Habeşçede hem okunup geçilirken hem de kelimenin üzerinde durulurken ت "tâ" olarak telaffuz edilmiş ve öyle kalmıştır. Arapçada ise kelimenin üzerinde durulması durumunda ه "hâ" harfine dönüşmüştür. Kelimenin üzerinde durulurken bu harf بقره ، لحيه ، صغيره ، كبيره şeklinde "hâ" harfi olarak okunmaktadır.²⁸

Aslen dişillik ayırıcı olarak kullanılan harf ت "tâ"harfidir. Vakıf hainde ه "hâ" harfine dönüşür. Bu Basralıların görüşüdür. Kufelilere göre ise dişillik ayırıcı olarak kullanılan harf ه "hâ" harfidir. Basra ekolünün kurucusu Sîbeveyh "hâ" harfi, vakıf halinde ismin dişillik ayırıcı olarak kullanılan harf olan ت "tâ" harfinden bedel olarak kullanılmaktadır. Mesela هذه طلحه Bu Talha'dır örneğinde böyle bir kullanım vardır."²⁹ demektedir. Yine Basra ekolüne mensup bir âlim olan el-Müberred (ö. 285/ 898) de "hâ" harfi vakıf halinde kelimeye müenneslik için dâhil olan ت "tâ" harfinden bedel olarak değiştirilmiştir. ، نخله ، hurma

²⁵ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.256

²⁶ İbn Cinnî, Ebu'l-feth Osman, Sirru Sinâati'l-i'râb, Th. Hasan Hindâvî, Daru'l-kalem, 2.baskı Beyrut, 1993, 1/149; Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s. 256.

²⁷ Gotthelf Bergsträsser, **et-Tatavvuru'n-nahvî li'l-luğati'l-Arabiyye**, Notlarla yayına hazırlayan: Ramazan Abdü't-Tevvâb, *Mektebetu'l-Hancı*, 3. Baskı, Kahire, 1994,s.51

²⁸ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s. 257.

²⁹Sibeveyh, Ebu Bîşr, Amr b. Osman b. Kanber, Tah. Abdüsselam Muhammed Harun, Birinci Baskı, Daru'l-cil, Beyrut,Ts. Mektebetu'l-Hancı, Üçüncü Baskı, Kahire, 1988,4/238.

(ağacı), hurma (meyvesi) kelimeleri bunun örneğidir. Bu kelimelerdeki aslında ت “tâ” harfi vakıf halinde “hâ” harfine dönüşür.” Demektedir.³⁰

Bahauddin b. Nahnâs el-Mukrib adlı esere yazdığı şerhinde şöyle der: “Kendisinde dişillik ayırıcı ت “tâ” harfi bulunan isimlerin hepsi de düzgün ve standart okuyuş kurallarına göre vasl/geçiş sırasında ت “tâ” okunur. Vakf/duruş sırasında “hâ” okunur. Dil ekollerinin temsilcileri bunların hangisinin diğerinden bedel olarak okunduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Basralılar asıl olanın ت “tâ” olup “hâ”nın onun yerine geçmek üzere okunduğunu savunmuşlardır. Kufeliler ise tersini iddia etmişlerdir. Basrahlılar kendi görüşlerinin doğruluğuyla ilgili bazı deliller ileri sürmüşlerdir. Öncelikle Araplardan bazıları ت “tâ” harfini kelimenin üzerinde dururken de geçerken de okuyorlar. “الله نَجَاكَ بِكَفِّي مَسَلَمْتُ” Allah seni Mesleme kabilesinin eliyle kurtardı.”cümlesinde kullanılan ت “tâ” harfi buna örnektir. “hâ” harfi ise böyle değildir. Buradan ت “tâ” harfinin asıl, “hâ”nın okuyuş esnasında dururken ت “tâ” harfinden bedel olduğunu anlıyoruz. Diğer taraftan ت “tâ” harfinin ittifakla dişillik ayırıcı olarak kullanıldığı yer olduğunu biliyoruz. O da قَعَدْتُ ve قَامْتُ gibi fiillerde kullanımıdır. “hâ” harfinin ise sabit kullanıldığı bir yer yoktur. Binaenaleyh ت “tâ” harfinin asıl olduğunu kabul etmek daha evladır. Onların dediği gibi ikisini birden kabul etmek asılların çok sayıda olması sonucunu doğuracaktır. ت “tâ” harfinin asıl oluşuna bir başka delil olarak fiile bitişen ve müenneslik ayırıcı işlevi gören ت “tâ” harfinin değişmemesini, isme bitişen yuvarlak ة “tâ” harfinin vakıf halinde “hâ” harfine dönüşerek değiştiğini öne sürdüler. Değişenin bedel değişmeyenine ise asıl olarak kabul edilmesinin daha öncelikli olduğunu iddia ettiler.”³¹

Arap dilinin müzekker kelimeleri müennesse dönüştürmek için müzekker kelimeye eklediği ayıraç neredeyse müenneslik ayırıcı tâ (ة) ile sınırlı görünmektedir. Bu ayıraç en yaygın olan ayıraçtır. Sadece bu ayıraç nahiv bilginlerinin sıkı koruma altına alarak eklenemez dedikleri birtakım kelimelere bile eklenmeyi başarmıştır. Diğer geri kalan ayıraçların ise neredeyse tamamı işitseldir. Duyularak ezberlenmiştir. Kendisine kıyas yapılacak cinsten değildir. Bunlar da sadece bazı kitaplarda ve sözlüklerde yer alan birtakım kelimelerde söz konusudur. Çağdaş Arap lehçelerinin uğradığı değişim ve gelişimin seyri ve bu lehçelerin müzekker bir kelimeyi müennesse çevirmek için genellikle müenneslik ayırıcı tâ (ة) harfini kullanması bu iddianın kanıtı niteliğindedir.³²

Müzekker kelimeye eklenerek ona müenneslik kazandıran ayıraçlar sekiz tanedir. Bunlar yuvarlaktâ (ة), açık tâ (ت), elif ve tâ (ات), elif-i maksûra (ئ), elif-i

³⁰ el-Muberrred, Ebu'l-Abbas, Muhammed b. Yezid, el-Muktadab, thk. Muhammed Abdulhalik Udayme, el-Meclisu'l-a'lâ li'ş-şuûni'l-İslamiyye yayını, Kahire, 1994, 1/201; Ramazan *Abdü't-Tevvâb*, A.g.e, s. 259.

³¹ İbnu'n-Nahnâs, A.g.e, s.585; es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, Ts., 1/55-56

³² İsâm Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.134.

memdûde (ء), kesra (ـ), yâ (ي), nûn (ن) dur.³³ Bunlar içerisinde en meşhur olanı ve en çok kullanılanı yuvarlak (ة) tâ'dır.

Arapçada "tâ" harfinin isimlere eklenmesinin gerekçesi dişil ismi eril isimden ayırmaktır. "tâ" harfinin dişil ayırıcı olmaktan başka bazı maksatlarla da isimlere eklendiği görülmektedir. Bu maksatlardan bazıları şöyledir³⁴:

a-Bazı varlıkların isimlerinde çoğul anlamı içeren cins isimle o varlığın tekilini birbirinden ayırt etmek için. نخل – hurma ağacı, نخلة tek hurma ağacı, تمر hurma (hurma;cins. is.) تمر (hurma;tek. is.)

b-Mübalâğa/Abartı : رواية çok şiir rivayet eden,

c-Mübalâğanın pekiştirilmesi: علامة Çok bilen, نسابة çok iyi tarih bilen kişi.

d- Cemi kiplerinin sonuncusu olan iki kipte "yâ" harfi yerine yuvarlak "tâ" harfinin geçmesi.

e-Nisbeti göstermek üzere gelir. Örnek: أزرقى (İbn Ezrak mezhebine bağlı kimse) kelimesinin çoğulu olan أزارقة Ezrakiler kelimesi.

f- Yabancı dilden Arapçaya geçen kelimelerin Arapçalaştırılmasında kullanılır. كياجة وكيالجة tahıl ölçüğü (Farsçadan Arapçaya geçmiş kelime)

g-Kelimenin harflerini çoğaltmak amacıyla kullanılır. قرية köy ve بلدة köy, kasaba, şehir kelimelerinde olduğu gibi.

h- Kelimenin birinci, ikinci veya üçüncü kök harfinin yerine geçmek üzere kullanılır. عدة söz verme, إقامة oturma, سنة yıl kelimelerinde bu şekilde kullanılmaktadır.

ı- Tefil babına nakledilen bazı nakıs fiillerin masdarlarında bulunan med harfine karşılık olarak kullanılır. تزكية temize çıkarmak, zekat vermek, تنمية kalkınmak masdarlarında olduğu gibi.

İkinci ayıraç elif-i memdûde (ء) ise Arapçada bedendeki kusurları noksanları ve renkleri anlatan sıfatların sonlarına gelen ektir. Erkekler için أفعال vezninde, dişiler için kullanılan فَعْلَاء vezninde bulunmaktadır. أعرج، حمراء، أحمر kızı, örnekleri gibi.³⁵

Üçüncü dişillik ayırıcı olan elif-i maksûra (ئ) Arapçada özellikle karşılaştırma sıfatı olan ve eril kipi أفعال vezninde olan dişili ise فَعْلَى vezninde bulunan kiplerde olur.³⁶ Aynen eril kipi أكبر olan كبرى dişil kipinde olduğu gibi. Bu İbranicedeki sara kelimesinin karşılığında dişil olarak bulunan "ay" ekine benzemektedir. Kelime bu eki alınca saray şekline dönüşmektedir. Bu kelimeyi Aramicede "tu' yay/ dalâlet" kelimesi karşılamaktadır.

Eski İbranice ve Aramice'nin bazı kelimelerinde bulunan bu "ay" eki "é"ye dönüşmüştür. Bunun İbranicedeki örneği 'esr é عشرة /on sayıdır. Bu birler

³³ İsâm Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.133.

³⁴ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s. 260.

³⁵ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.261

³⁶ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.261

basamağıyla birlikte anılan sayıdır. Bunun eski Aramicedeki örneği ise ُohor é آخرى diğer kelimesidir.³⁷

Bu saydığımız ikinci ve üçüncü dişil ayırıcı bazı modern Arap lehçelerinden neredeyse kayboldular. Onların yerlerini yuvarlak ة “tâ” harfi aldı. Şimdi Araplar eskiden dişil için kullanılan مياء ، عمياء ، صحراء ، بيضاء ، حمراء şeklinde kullanılan liman, kör, çöl, beyaz, kırmızı kelimelerini مينه ، عميه ، صحره ، بيضه ، حمرة şeklinde kullanmaktadırlar. Aynı şekilde eskiden قَتْوَى ، عَدْوَى ، حُبَّازَى ، سَلْمَى ، حُبْلَى hamile, sağlıklı, ebegümece, enfeksiyon ve fetva kelimeleri böyle kullanılırken günümüzde ه حَبْلَه ، عَدْوَه ، قَتْوَه şeklinde sonunda yuvarlak tâ görevini yerine getiren “hâ” harfiyle kullanılır olmuşlardır.³⁸

Cinsiyet ayırıcı bulunan bütün dillerde sayı ayırıcı da vardır. Bunun tersi de doğrudur. Kendisinde cinsiyet ayırıcı olmayan dillerde sayı ayırıcı da yoktur. Fiillerinde birinci, ikinci üçüncü şahıs için kişi ayırıcı bulunan bütün dillerde sayı ve cins ayırıcı (en az düzeyi ile eril ve dişil) da vardır.³⁹ Bu genel dilbilim kuralı sayı ve cins ayıraçlarını kullanan Arapça için de geçerlidir.⁴⁰

3. Varlıkların İsimlendirilmesinde Müzekkerlik Ve Müennesliğin Kuralı Var mıdır?

Dillerde ve bu bağlamda da Arap dilinde varlıkların cinsiyetleri tenasül organlarına bakılarak açıkça ayırt edilebiliyorsa onların isimleri ya farklı kök harflerinden oluşan ayrı isimler verilmek suretiyle; ya da Arapçada olduğu gibi iki cinsiyetten birine ayırt edici ekler eklemek suretiyle tayin edilmiştir. Açık bir ayırımın olmadığı varlıklarda ve isimlerde ise kelimenin kavramın manası göz önüne alınarak müzekker veya müennes olarak isimlendirilmiştir.

el-Mısbâhu'l-münîr yazarı el-Feyyûmî⁴¹ ikinci cüzün sonunda insan organlarını üçe ayırdığı bir bölüm açmıştır. Orada birinci türün müzekker (eril) ikinci türün müennes (dişil); üçüncü türün ise kendisinde müzekkerliğin ve müennesliğin eşit olduğu organlar olduğunu tespit etmiştir. Bu bölümde geçen kelimeler konusunda dilbilim ve dilbilgisi âlimlerinin söz konusu kelimeler hakkındaki görüşlerini de aktararak bu kelimeleri açıklamıştır. Mesela el-Lisân (dil) kelimesi hakkında şöyle demektedir: el-Lisân (dil) kelimesi müzekkerdir. Bazen el-Kasîdetumine's-şî'r (şiir kasidesi) veya er-risâle (mesaj) anlamına kullanıldığı zaman müennes olarak da kullanılmaktadır. el-Ferrâ şöyle demiştir: Araplardan el-Lisân (dil) kelimesini sadece müzekker olarak duydum. Ebu Amr b. el-Alâ el-Lisân (dil) kelimesi müzekker olarak kullanılır. Ara sıra müennes olarak

³⁷ Bkz. Gotthelf Bergsträsser, A.g.e, s.115

³⁸ Ramazan Abdü't-Tevvâb, A.g.e, s.262

³⁹ İsam Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.123.

⁴⁰ İsam Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.124.

⁴¹ Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî el-Hamevî (ö.770/1368-69) Arap dil bilgini, hatip, fakih, kıraat âlimi ve tarihçi. Bkz. Hüseyin Elmalı, **Feyyûmî**, TDVİA, İstanbul, 1988, s.12/516-517

kullanıldığına da rastlanmaktadır der. ⁴²“Eğer bir kelimede müenneslik alâmeti yoksa Araplar o kelimeyi müzekker olarak kullanmaya teşebbüs ederler”⁴³ İsmâ Nuruddin el-Feyyûmî'nin bu ifadesinden ve diğer müzekker ve müennes kitapları yazarlarının ifadelerinden hareketle Arapçada müzekker – müennesin yanında üçüncü bir kategori olan muhâyid (yansız) kategorisinin de varlığını ispatlamaya çalışır.⁴⁴

Eski Mısır dilinde isimlerin temelden veya uzlaşım yoluyla müzekker ve müennes olarak adlandırılması hususunda limanlar, bölgeler, bataklıklar, adalar, sular, denizler, güneş, ay, yıldızlar ve gezegenlerle ilgili isimler, maden isimleri, ateş, sıcaklık, aydınlık ve karanlık isimleri ile günler aylar ve bayramların isimlerinin müzekker olduğu görülmektedir. Daima müennes olan isimlerin ise ülke ve şehir isimleri, gökyüzü ve onun yönleriyle ilgili isimler, rüzgârlar ve onların estikleri yönler, yıllar ve saatlerin isimleri ile insan vücudu, organları ve çoğul isimleri olduğu gözlenmektedir.⁴⁵

En eski Sâmi milletlerinden olup Habeşistana göç eden Cuz (Guéze) halkının konuştuğu lehçe Cuz (Guéze) lehçesi olarak bilinmektedir. Bazen bu lehçeye eski Habeş dili adı da verilmektedir. Bu lehçe en eski Sâmi lehçelerden biridir. Tarihi milattan sonra 350 yılına kadar uzanmaktadır. Cuz (Guéze) dili Yemen dili ve Arapçaya en yakın dil olarak kabul edilmektedir. Ancak ses, anlam, kelimeler ve kurallar açısından Arapçadan özünde farklı bir dildir. Bu dilin en göze çarpan özelliği isimlerde müzekker ve müennes ayırımına yer vermemesidir.⁴⁶

Sâmi dillerde varlıklar lugavî bakımdan eril ve dişil iki cinsiyete ayrılmaktadırlar. Ancak acaba bu dillerde nötr (yansız) bir cinsiyet kategorisi var mıdır? Eski Mısır dili birinci dil ailesi döneminden on ikinci dil ailesi dönemine kadar geçen sürede insan dışındaki gayri âkil kabul edilen (nötr) varlıkları dişil olarak adlandırmıştır. Geç dönemlerde ise eril olarak adlandırmıştır.

İbranicede dişil varlıkları belirten isimlerin ayıraçsız olarak kullanıldıklarını görmekteyiz. Bu isimler aşağıdakilerdir:

⁴² el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mkurî, el-Mısbâhu'l-münîr fi ğarîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfiî, Tah. Abdülazîm eş-Şinâvî, İkinci baskı, Dâru'l-meârif, Kahire, 1977, s.702-703;İsmâ Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfi, s.19.

⁴³ el-Feyyûmî, A.g.e, s. 703

⁴⁴ İsmâ Nuruddin, Mustalahu'l-muhâyid el-Müzekker ve'l-müennes el-Mecâziyyân, eş-Şeriketu'l-âlemiyeli'l-kitâb, Beyrut, 1990. s.24,26,28,33,38,41,42,45,46,61. Bazı araştırmacılar Arapçadaki muhâyid teriminin karşılığı olarak “hiçbiril” kelimesini kullanmaktadırlar. Bkz. Kadri Yıldırım, Arap dilinde müzekkerlik- müenneslik ayırımına dil felsefesi açısından bir yaklaşım, EKEV Akademi dergisi, yıl:7, sayı:15, Erzurum, (Bahar 2003), s.201. Ancak biz bu makalemizde diğer bazı araştırmacıların kullandıkları “yansız” terimini kullanmayı tercih ettik. Bkz. Fatma Öztürk Dağabakan, A.g.m, s.281-300.

⁴⁵ İbnu't-Tusterî, Ebu'l-Huseyn Sid b. İbrahim, el-Müzekker ve'l-müennes, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, Daru'r-Rifâî, Riyad, 1983, s.26-27; Latife Abbu, el-Cins fi'l-lugati'l-Arabiyye, (Ebu Bekr Belkaid Üniversitesi, Edebiyat, İnsani ve İçtimai İlimler Fakültesi Dil ve Edebiyatbölümünde hazırlanmış yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tilimsan/Cezayir, 2001, s.11

⁴⁶ Alî 'Abdulvâhid Vâfi, Fıkhul-Luga, Dâru Nahdati Mısır, 3. Baskı, Kahire, 2004, s.73;Latife Abbu, A.g.e, s.12

a-Ülke ve şehir isimleri; bunlar orada oturanların anneleri ve koruyucuları kabul edilmişlerdir.

b-Yeryüzü, evren, kuzey, güney gibi belirli yerleri gösteren mekân isimleri

c-(Kap kacak) gibi alet ve edevat isimleri

d-İnsan ve hayvan bedeninin organları. Bunlar ekler olarak kabul edilmişlerdir.

e-(Bazen eril de olabilen) güneş ve ateş gibi tabiat güçlerinin isimleriyle ışık, taş, rüzgâr ve nur gibi varlıkların isimleri. ⁴⁷ Bütün bu isimler Avrupa dillerinde nötr (yansız) olarak adlandırılan isimlerdir. Ama İbranicede çoğunlukla müzekker olmakla beraber genelde ya müzekker ya da müennes olarak muamele edilmişlerdir. ⁴⁸ Araplar ise bir isme müzekker olarak muamele etmenin asıl olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Sibeveyh (ö.180/796) şöyle der: “Varlıkların hepsi de başlangıçta eril kabul edilirler. Daha sonra aynı isim dişi varlıklar için de kullanılır.”⁴⁹ Sibeveyh bu görüşüne istinaden erkek ve dişiden oluşan topluluklarda eril isimlendirmenin asıl olması sebebiyle baskın olmasını ister. Eğer bir toplulukta on kadın bir erkek varsa “bu kişi on birincidir” diye Arapçada sıra sayılarının eril formunda söyleniş şekliyle söylenmelidir. ⁵⁰

el-Müberred (ö. 285/ 898) şöyle der: Canlılar dışında müennes olan bütün varlıkların müenneslikleri lafzına itibar edilerek o şekilde muamele edilmişlerdir. Manası dikkate alınarak müzekker muamelesi de yapılabilir. Ebû Ali el-Fârisî(ö:377/987) şöyle der: İsimlerde asıl olan müzekker muamelesi yapmaktır. Müenneslik ikinci sırada gelir. Beyan ve yazarlık sanatına dair kitap yazarlar, yazarların müzekker ve müennesi tanıyarak yanlış düşmemeleri için onlara yol gösterecek bazı kaidelerle müzekker ve müennesi tanıma yoluna gitmişlerdir. İbnu't-Tüsterî (ö. 361/971)de bunlardan birisidir. Onlar bu konuda şöyle derler: Uzlaşma ve anlaşma yoluyla eril veya dişil muamelesi yapılan varlıklar yıldızlar, dağlar ağaçlar vb. gibi gerçekte erkek ve dişil olmayan varlıklardır. Böyle varlıklarda asıl olan bunlara müennes muamelesi yapmaktır. Müzekkerlik ikinci sırada gelir. Bu isimlerden erkek ve dişilerin bir arada bulunduğu bir topluluk olursa onlara onlara müenneslik özelliği galip gelir. الشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır.⁵¹ Ayetinde olduğu gibi. Müzekker veya müennes olduğunu bilemediğin bir varlığa rastlarsan yaratılışı itibariyle de hem müzekker, hem de müennes olmaya elverişli gibi görünüyorsa onu müzekker olarak yaz. Çünkü asıl olan odur. Eğer yaratılışı itibariyle değil de uzlaşma ve anlaşma yoluyla müzekker veya müennes olarak kabul edilmiş bir varlığa rastlarsan onu da müennes şeklinde yaz. Çünkü onun aslı odur.⁵²

⁴⁷ İbnu't-Tüsterî, A.g.e, s.27; Latife Abbu, A.g.e, s.11

⁴⁸ İbnu't-Tüsterî, A.g.e, s.28; Latife Abbu, A.g.e, s.13

⁴⁹ Sibeveyh, Ebu Bişr, Amr b. Osman b. Kanber, el-Kitâb,Tah. Abdüsselam Muhammed Harun, Birinci Baskı, Daru'l-cil, Beyrut,Ts. Mektebetu'l-Hancî, Üçüncü Baskı, Kahire, 1992, 3/241-242.

⁵⁰ Sibeveyh, A.g.e, 3/561

⁵¹ Araf,7/54

⁵² İbnu't-Tüsterî, A.g.e, s.28-29; Latife Abbu, A.g.e, s.14

Dil olgusu aklın meyvelerinden bir meyvedir. Ancak o her zaman aklî ve mantikî analizlere tabi tutulmaya elverişli değildir. Bir dilde mantikî bulunan bir şey başka bir dilde tam tersi olabilir. Bazen bir şey aynı dilde hem akla mantığa uygun hem de tersi durumda olabilir.⁵³

Dilde müzekkerlik ve müenneslik olgusunun temelleri çok eskilere dayanmaktadır. Bu yüzden hangi yönden hangi yöne ne şekilde geliştiğini kestirmek zordur. Dolayısıyla dildeki gelişme seyrinin daima “müennes kelimenin müzekkere dönüştüğü” şeklinde cereyan ettiği varsayımını tekrar gözden geçirmek gerekmektedir. Çünkü iki cinsten birbirine dönüşen kelimelerin oranlarını gösterecek sağlam istatistiklere sahip değiliz.⁵⁴

Başlangıçtan itibaren dilde müzekker ve müennes dair kapsamlı bir ayırım yapılmadığını gösteren çok sayıda delil vardır. Hatta uzun bir müddet böyle bir ayırım yapılmadan geçmiştir. طالق boşanmış kadın, عانس evde kalmış evlenmemiş kız, عاقر kısır kadın gibi müennes has ve ayırıcın da olmadığı kelimeler bunun kanıtıdır.⁵⁵ Aynı şekilde أب baba, أم anne, حمل erkek kuzu ve رخل dişi kuzu gibi müzekkere ve müennes has ayıraçsız lafızların varlığı da böyle ayırım yapılmayan bir sürenin geçmiş olduğunu göstermektedir.⁵⁶

İsmail Ahmed Amâyira mecâzi müzekker ve mecâzi müennes konusunda şöyle der: Varlıkların erkek veya dişi sayılması milletlerin o varlıklar hakkındaki tasavvurlarıyla ilgilidir. Milletler kendi anlayışlarına göre şekli niteliği veya bir özelliği dolayısıyla hakikaten erkek veya dişi varlığa yaklaşanı, benzeyeni erkek veya dişi kabul ettiler. Zihinlerinde erkek varlığa yaklaşıp hakiki erkek muamelesi yaptılar.

Milletler zevkleri adetleri ve geleneklerinin farklılığı nispetinde mecâzi müennes ve mecâzi müzekker algıları da farklılaştı. Bazen başka bir dilin eril kabul ettiğini Almanca dişil kabul edebilmektedir. Arapça da başkasının eril kabul ettiğini dişil kabul edebilmektedir. Bazen aynı dil içerisinde de farklı örfler bulunabilmektedir. O dilde aynı zamanda hem eril hem dişil muamelesine tabi tutulan varlıkları görebilmekteyiz.⁵⁷ Arapça kendi içinde genişleme ve yenilenme kapasitesi yüksek bir dildir. Aynen dişi varlıkları erkeklerden ayırmak için ayıraçlar icat ettiği gibi bazen de erkek varlıkları dişilerinden ayırt etmek için ayıraçlar icat etmiştir. Mesela عُقْرَب akrebin erkeğini belirtmek için عُقْرَبَان , عُقْرَبَان tilkinin erkeğini

⁵³ İsmail Ahmed Amâyira, Zâhiratu't-te'nîs beyne'l-lugati'l-Arabiyye ve'l-luğâti's-Sâmiye, İkinci Baskı, Dâru Hanîn, Amman, 1993, s.43

⁵⁴ İsa b. Avde eş-Şeryûfi, el-Müennesü'l-mecâzi ve müşkülâtü't-takîd, Havliyyâtü'l-âdâbe'l-ulûmu'l-ictimâiyye, el-Havliyyetu'l-hâdiyetu ve'l-ışrûn, Meclisü'n-neşri'l-ilmî, Câmiatu'l-Kuveyt, Kuveyt, 2001, s.31

⁵⁵ Müennes isimlere has olup da müennes ayırıcı taşımayan bazı sıfatları içeren bir liste için bkz. Ebu Evs İbrahim eş-Şemsân, el-Müzekker ve'l-müennes mâhiyuhu ve ahkâmuhu, Mukârebât fi'l-luğave'l-edeb, Kitâbun Tizkârî bimünâsebet el-ıydi'z-zehebî liCâmiati'l-Melik Suud, Riyad, 2007, s.13

⁵⁶ İsa b. Avde eş-Şeryûfi, A.g.e, s.32

⁵⁷ İsmail Ahmed Amâyira, A.g.e, s.29

belirtmek için نُعْلَبَان kelimesini kullanmıştır.⁵⁸ Ancak bu da dişlilik ayırıcının yaygınlaşması ve standartlaşması kadar yaygınlaşmamıştır.

Dilde standart oluşturma ve kaideleştirme isteği semai müennes olan ve aslında müenneslik ayırıcı bulunmayan birçok kelimeye bu ayırıcın eklenmesini gerekli kılmıştır. Hatta müzekkeri ile aynı kök harflerinden olmayan bazı kelimelere de yuvarlak ة “tâ” harfi eklenmiştir. كيش ليوة dişi arslan; كيش koç نعجة koyun, حمار erkek eşek ve أتانة dişi eşek gibi kelimeler bu türden örneklerdir.⁵⁹

Arapların müenneslik belirtilerinden biri ile ayırt edilemeyen mecâzî müennesleri müzekker yapma gibi bir dil kanunları vardır. Bu kanun Aapların dil sahasındaki değişme ve gelişmeye de ayak uydurduklarının göstergesidir.⁶⁰ Arap dil kaidelerinin oluşumu ve gelişimi süreci açısından kolaylık ilkesini benimseyen çağdaş Arap dilbilimcilerinden bazıları da bunun bir kural olarak benimsenmesini savunmaktadır. Ahmet Muhtar Ömer şöyle demektedir: “Dili kullananlara kolaylık sağlama için şu uygulamanın kural haline getirilmesini teklif ediyorum: Müenneslik ayırıcı taşımayan her mecâzî müennesin müzekker yapılaması caizdir. Buna göre hakiki müennes olmayıp müenneslik ayırıcı taşımayan bir lafızla karşılaşan herkesin onu müzekker olarak kabul edip o şekilde kullanması tavsiye edilir.”⁶¹

Müennes kelimelerin müzekkere dönüştüğü iddiasını eski âlimlerden el-Ferra çağdaş âlimlerden de İbrahim Enis savunmaktadır. Bazı yazarların herhangi bir isme, müzekker muamelesi yapmanın asıl, müennes muamelesi yapmanın ikinci sırada yer aldığına dair görüşleri şöyledir: Reşîde Abdülhamid el-Lakkânî, müzekkerin asıl müennesin ikinci sırada olması görüşünü bizzat Arap diline değil, Arap dil bilimcilerine (nahivcilere) dayandırır. Nahivcilerin müzekker ve müennes olgusunun İslamın doğuşundan önce mevcut olduğunu dikkate almaksızın şeri hükümlerden etkilenerek bu görüşe vardıklarını iddia eder. O hem müzekkerin hem de müennesin asıl olduğunu savunur. Bu iddiasına delil olarak da eğer müzekker asıl olsaydı Arap dilinde bulunan bütün müzekker kelimelerin diğer dillerde de müzekker olması gerektiğini söyler.⁶² Abdullah Muhammed el-Ğazzâmî el-Meretu ve'l-luga adlı kitabında⁶³ Dilde ustalığın erkeğin hakkı olduğu, dilin kendisinin ise dişi olduğunu⁶⁴, erkeğin dil âlemini işgalinden sonra dilin dişil yapısının dönüşüm geçirerek erkek egemen bir yapıya büründüğünü iddia eder.⁶⁵

⁵⁸ İsmail Ahmed Amâyira, A.g.e, s.45

⁵⁹ İsmail Ahmed Amâyira, A.g.e, s.42

⁶⁰ İsmail Nuruddin, Mustalahu'l-muhâyid, s.53;

⁶¹ İsa b. Avde eş-Şeryûfi, A.g.e, s.11

⁶² Onun bu görüşü Ebu Evs İbrahim eş-Şemsân tarafından tuhaf bulunmuştur. Bkz. Ebu Evs İbrahim eş-Şemsân, A.g.e, s.11

⁶³ Bkz. Abdullah Muhammed el-Ğazzâmî, el-Meretu ve'l-luga, el-Merkezu's-sekâfiyyu'l-Arabî, Üçüncü baskı, Darulbeyza-Beyrut, 2006, ss.245

⁶⁴ Arapçada dil kelimesi “el-Luğa” dişildir.

⁶⁵ Ebu Evs İbrahim eş-Şemsân, A.g.e, s.11, 1 No'lu dipnot.

4. Arapça İsimlerde Cinsiyet Ayırımı Bilmenin Önemi

Araplar müzekker ve müennesin bilinmesine irabın bilinmesinin üstünde bir önem vermişlerdir. Çünkü fesahat yani düzgün konuşma ve yazmanın ilk basamağını isimlerde fiillerde ve sıfatlarda standart olarak ve anlatıldığı şekliyle müzekker ve müennesi bilmek oluşturuyor. Her ikisi de gerekli ve lazım olmasına karşın müzekker ve müennes bilgisine sahip olmak irap bilgisine sahip olmaktan daha gereklidir. Ayrıca Araplar isimlerde ve fiillerde yâli ve vavlı kelimelerle isimlere benzeyen fiillerin birçoğunda irabın terk edilmesi konusunda görüş birliğine varmışlardır. Ancak müzekker bir kelimenin müennes, müennes bir kelimenin de müzekker yapılması iraba dikkat eden ve etmeyen herkes tarafından yadırganacak bir yanıdır.⁶⁶ Bundan da önemlisi nahiv ve irabı bilmenin ölçütlerinden birisi de müzekker ve müennes kelimeleri bilmektir. Bir kimse müzekkeri müennes veya müennesi müzekker olarak okur, yazar, konuşursa aynen merfu bir kelimeyi mansub, mansub bir kelimeyi mecrûr veya mecrûr bir kelimeyi mansub okuyan gibi hatalı olur.⁶⁷ Müzekker ve müennes bilgisi ilim ehlinin mutlaka bilmesi gereken konulardandır. Çünkü müzekker bir kelimeyi müennes, müennes bir kelimeyi müzekker söylemek çok çirkin bir davranıştır.⁶⁸

Ebu Bekir el-Enbârî (ö. 328/940) el-Müzekker ve'l-müennes adlı eserinde nahiv ve irabı yani dilbilgisini en iyi şekilde bilmenin gereklerinden birinin de müzekker (eril) ve müennes (dişil) kelimeleri bilmek olduğunu söyler. Çünkü ona göre bir kimse müzekkeri müennes veya müennesi müzekker olarak okur, yazar, konuşursa aynen merfu bir kelimeyi mansub, mansub bir kelimeyi mecrûr veya mecrûr bir kelimeyi mansub okuyan gibi hatalı olur.⁶⁹

İbn Faris'e göre de müzekker ve müennes bilgisi ilim ehlinin mutlaka bilmesi gereken konulardandır. Çünkü müzekker bir kelimeyi müennes, müennes bir kelimeyi müzekker söylemek çok çirkin bir davranıştır.⁷⁰ Çağımız Arap dilbilim ve anlam bilimcilerinden Kemal Muhammed Bişr'e göre de müzekker ve müennes bilgisi, çeşitli şekil ve kalıplara girip ekler almak suretiyle şekli değişen kelimenin manasının da değişmesine yol açan kelime bilgisi sarfın temel alt dallarından birisini teşkil etmektedir.⁷¹

⁶⁶ es-Sicistânî, Ebu Hâtim Sehl b. Muhammed (ö.255/869), el-Müzekker ve'l-müennes, Tah. *Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Birinci baskı, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1997*, s.34; İsmâ Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.150.

⁶⁷ el-Enbârî, Ebu Bekir Muhammed b. Kâsım, el-Müzekker ve'l-müennes, Th. Muhammed Abdulhâlik Udayme, Vizâretu'l-evkâf yayını, Kahire, 1981, s.1/51; İsmâ Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.16,150.

⁶⁸ İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, el-Müzekker ve'l-müennes, Tah. Ramazan Abdu'ttevvab, Kahire, 1969, s.46

⁶⁹ el-Enbârî, Ebu Bekir Muhammed b. Kâsım, el-Müzekker ve'l-müennes, .1/51; İsmâ Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.16.

⁷⁰ İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, ,s.46

⁷¹ Kemal Muhammed Bişr, *Dirâsât fi ilmi'l-luga, Daru'l-meâerif*, 9. Baskı, Kahire, 1986, s. 221; İsmâ Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî, s.57.

Müzekker ve müennes kelimelerin tanıtımı listelenmesi ve onlarla ilgili hükümleri belirten müstakil eserler yanında⁷² bazı sözlüklerde de bu konuyla ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Sözlükler dili bize yaklaşık olarak bedevilerin İslam'dan önce kullandıkları biçimiyle aktarmışlardır. Bu nedenle müzekker ve müennes kelimelerin tayin edilmesinde bu konuda yazılmış müstakil eserler ayarında öneme sahiptirler. İbn Side (ö.458/1066) el-Muhassas⁷³ adlı sözlüğünün on altı ve on yedinci cüzlerini müzekker ve müennes kelimeler konusuna ayırmıştır. ⁷⁴ Ancak İsamNuruddin onun bu konudaki bilgileri kaynak belirtmeden Ebu Bekir el-Enbârî'nin el-Müzekker ve'l-müennes adlı eserinden naklettiği kanaatine varmıştır. Çünkü metinler arasında neredeyse birebir mutabakat bulunduğunu iddia etmektedir. Ancak İbn Side'nin özgün tarafının özellikle Sibeveyh'in görüşlerine yer vermesi olduğunu belirtmektedir.⁷⁵

Sonuç

Arap dilinde müzekker ve müennes ayrımı her ne kadar akıl ve mantık kurallarıyla açıklanabilecek bir nedensellik ilkesine sahip olmasa da zamanla akıl ve mantık kurallarına uydurulmaya çalışılmıştır denilebilir. Bu dili konuşan ve yazarların kelimeleri doğru bir şekilde kullanıp yanlışlığa ve hataya düşmemeleri için müzekker ve müennes konusunu işleyen onlarca eser yazılmıştır. Bu eserlerde genellikle müzekker ve müennes olarak kullanılan kelimelerle hem müzekker hem de müennes olarak kullanılan kelimelerin listeleri verilmiştir. Biyolojik olarak müzekker ve müennes olanların dışında kalıp mecâzî müzekker veya müennes kabul edilen isimlerde çoğunlukla manası gözetilerek ne kastedildiğine göre muamele edilmiştir. Başta Kur'an ayetleri olmak üzere çoğu kelimelerin neden müzekker veya müennes kullanıldıkları manasının dikkate alındığı şeklinde izah edilmiştir.⁷⁶ Buna göre aslında müzekker olan bir kelime eşanlamlısı olan müennes bir kelime yerine kullanılmış, müennes kullanım muamelesi yapılmıştır. Bunun tersi de aynı şekilde doğrudur.

Başlangıçta karışıklıktan emin olduğu dönemlerde Arapçada müennes ayıracına ihtiyacın olmadığı bir dönemin geçtiği anlaşılmaktadır. Ama zaman ilerledikçe karışıklıktan emin olmak için müennes ayıraçlarının geliştirildiği ve çoğaltıldığı varsayılabilir.

Arap dilinde müennes ve müzekkerin bilinmesi dilbilgisinin çok önemli bir parçasını oluşturduğu için dilbilim ve gramer konusunda eser veren çoğu müellifin müzekker ve müennes konusunda da eserlerinin olduğu görülmektedir. Arap dilinde müzekker ve müennes kelimelerin bilinmesi üzerinde önemle durulan,

⁷² Bkz. Nihad M. Çetin, Arapçada Kelimelerin müzekkerlik ve müenneslik keyfiyetine dair müstakil eserler, Şarkiyat Mecmuası I.cilt, Ankara, 1956, ss.89-119.

⁷³ İbn-i Side, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mürsi, *el-Muhassas*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye (I-VI), *Beirut*.ts.

⁷⁴ İsam Nuruddin, *el-Mustalahu's-sarfi*, s.18.

⁷⁵ İsam Nuruddin, *el-Mustalahu's-sarfi*, s.18.

⁷⁶ Bkz. Ali Abdullah Hüeyin el-Anbekî, *el-Haml ale'l-ma'nâ fi'l-Arabiyye*, Dîvânu'l-vakfi's-sünnî, Merkezü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslamiyye, Birinci baskı, Irak, 2012, ss. 203-230

| Arap Dilinde Cinsiyet Olgusu Ve Diğer Dillerle Bir Mukayesesi |

dilbilgisinin omurgasını oluşturan ve ısrarla korunması istenen irap olgusuyla eşdeğer sayılmış; irabı bilmek dil için ne kadar önemliyse müzekker ve müennes konusunu ve bu konudaki detayları bilmek o kadar önemli kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Muhammed el-Ğazzâmî, **el-Meretu ve'l-luga**, el-Merkezu's-sekâfiyyu'l-Arabî, Üçüncü baskı, Darulbeyza-Beyrut, 2006.
- Ali Abdullah Hüeyin el-Anbekî, **el-Haml ale'l-ma'nâ fi'l-Arabiyye**, Dîvânu'l-vakfî's-sünnî, Merkezü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslamiyye, Birinci baskı, Irak, 2012.
- Alî 'Abdulvâhid Vâfi, **Fıkhu'l-Luga**, Dâru Nahdati Mısır, 3. Baskı, Kahire, 2004.
- Bergsträsser Gotthelf, **et-Tatavuru'n-nahvî li'l-luğati'l-Arabiyye**, Notlarla yayına hazırlayan: *Ramazan Abdü't-Tevvâb, Mektebetu'l-Hancî, 3. Baskı, Kahire, 1994.*
- Brockelmann Carl, **Fıkhu'l-luğâti's-Sâmiye**, *Almancadan Tercüme: Ramazan Abdü't-Tevvâb, Riyad Üniversitesi Yayını, Riyad, 1977.*
- el-Cürcânî, Abdulkahir, Ebu Bekir Abdurrahman b. Muhammed, **Esrâru'l-Belâğa**, Tah. Mahmud Muhammed Şakir, Daru'l-Medenî, Cidde, 1991.
- Çetin, Nihat M., "Arapçada Kelimelerin Müzekkerlik ve Müenneslik Keyfiyetine Dair Müstakil Eserler", *Şarkiyat Mecmuası*, 1956, sayı: 1.
- Dağabakan Fatma Öztürk, **Dillerde cinsiyet, Almancada ve Türkçede cinsiyet kavramları**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Sayı:46, Erzurum, 2011.
- Doğan Enfel, **Türkiye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri**, *The Journal of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, sayı:17, Bahar 2011.
- Ebu Evs İbrahim eş-Şemsân, el-Müzekker ve'l-müennes mâhiytuhu ve ahkâmuhu, *Mukârebât fi'l-luğa ve'l-edeb*, Kitâbun Tizkârî bimünâsebet el-ıydî'z-zehebî liCâmiati'l-Melik Suud, Riyad, 2007.
- Elmalı Hüseyin, Feyyûmî, TDVİA, İstanbul, 1988.
- el-Enbârî, Ebu Bekir Muhammed b. Kâsım, **el-Müzekker ve'l-müennes**, Th. Muhammed Abdulhâlik Uđayme, *Vizâretu'l-evkâf yayını, Kahire, 1981.*
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mkurî, el-Mısbâhu'l-münîr fi ğarîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfiî, Tah. Abdülazîm eş-Şinnâvî, İkinci baskı, Dâru'l-meârif, Kahire, 1977.
- İbn Cinnî, Ebu'l-feth Osman, Sirru sînâati'l-i'râb, th. Hasan Hindâvî, Daru'l-kalem, 2.baskı Beyrut, 1993.
- İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, el-Müzekker ve'l-müennes, Tah. Ramazan Abduttevvab, Kahire, 1969.
- İbnu'n-Nahhâs, Ebu Abdullah, Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ebu Nasr, el-Halebî, et-Ta' lîka ale'l-Mukrib, Th. Cemil Abdullah Uveyda, Birinci Baskı, *Vizâretu's-sekâfe yayını, Ürdün, 2004.*
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd, Telhîsu'l-hatâbe, Tah. Muhammed Selim Salim, el-Meclisu'l-a'lâli's-şuûni'l-İslamiyye yayını, Kahire, 1967.

- İbnu't-Tusterî, Ebu'l-Huseyn Sid b. İbrahim, el-Müzekker ve'l-müennes, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, Daru'r-Rifâî, Riyad, 1983.
- İbn-i Side, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mürsi, **el-Muhassas**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye (I-VI), **Beyrut**.Ts.
- İbrahim Enîs, Mine esrârî'l-luğa, Mektebetu'l-Anglo el-Mısıriyye, 6. Baskı, Kahire,1978.
- İbrahim es-Sâmarrâî, fi't-Tezkîr ve't-te'nîs, Nazra tarîhiyye fi hâzihi'l-mesele, <http://www.majma.org.jo/majma/index.php/2009-02-10-09-36-00/686-mag28-29-4.html> (Erişim: 17/04/2015)
- İsa b. Avde eş-Şeryûfi, el-Müennesü'l-mecâzî ve müşkülâtü't-takî'd, Havliyyâtu'l-âdâbve'l-ulûmu'l-ictimâiyye, el-Havliyyetu'l-hâdiyetuve'l-ısrûn, Meclisü'n-neşri'l-ilmî, Câmiatu'l-Kuveyt, Kuveyt, 2001.
- İsâm Nuruddin, el-Mustalahu's-sarfî mümeyyizâtu't-tezkîrve't-te'nîs, eş-Şeriketu'l-âlemiyye li'l-kitâb, Beyrut, 1988.
- İsâm Nuruddin, Mustalahu'l-muhâyid el-Müzekker ve'l-müennes el-Mecâziyyân, eş-Şeriketu'l-âlemiyye li'l-kitâb, Beyrut, 1990.
- İsmail Ahmed Amâyira, Zâhiratu't-te'nîs beyne'l-lugati'l-Arabiyye ve'l-luğâti's-Sâmiye, İkinci Baskı, Dâru Hanîn, Amman, 1993.
- Kemal Muhammed Bişr, Dirâsât fi ilmi'l-luga, Daru'l-meâerif, 9. Baskı, Kahire, 1986.
- Latife Abbu, el-Cins fi'l-lugati'l-Arabiyye, (Ebu Bekr Belkaid Üniversitesi, Edebiyat, İnsani ve İctimai İlimler Fakültesi Dil ve Edebiyat bölümünde hazırlanmış yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tilimsan/Cezayir, 2001.
- el-Mubberred, Ebu'l-Abbas, Muhammed b. Yezid, *el-Muktadab*, Th. Muhammed Abdulhalik Udayme, el-Meclisu'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslamiyye yayını, Kahire, 1994.
- Muhammed Hasan İbrahim, el-Cins ve neş'uhû fi'l-luğâti's-Sâmiye, http://www.mohamedrabee.com/books/book1_2709.pdf .
- el-Mütenebbî, Ebu't-Ṭayyib Ahmed b. el-Ḥuseyn b. el-Ḥasan, Dîvânu'l-Mütenebbî, Daru Beyrut, Beyrut,1983.
- Ramazan Abdü't-Tevvâb, *el-Medhal ilâ ilmi'l-luga ve menâhici'l-bahsi'l-luğavî*, Üçüncü baskı, Kahire, 1997.
- Sibeveyh, Ebu Bişr, Amr b. Osman b. Kanber, el-Kitâb, Tah. Abdüsselam Muhammed Harun, Birinci Baskı, Daru'l-cîl, Beyrut,Ts. Mektebetu'l-Hancî, Üçüncü Baskı, Kahire, 1988.
- es-Sicistânî, Ebu Hâtim Sehl b. Muhammed (ö.255/869), el-Müzekker ve'l-müennes, Tah. **Hâtim Sâlih ed-Dâmin**, **Birinci baskı**, **Dâru'l-fıkr**, **Dimaşk**, 1997.
- es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, Ts.

Şenocak Abdurrahim, Arap Dilinde Erillik Dişillik Müzekker Müennes, Bilimadamı Yayınları, Birinci Baskı, İzmir, 2007.

Vendryes Joseph, el-Luga, Terc: Abdulhamid ed-Devâhilî-Muhammed el-Kassâs, Mektebetu'l-Anglo el-Mısriyye, Kahire, 1950.

Wright William, Lectures on the comparative Grammar of the Semitic Languages, Cambridge, 1890.

Yıldırım Kadri, Arap Dilinde Müzekkerlik- Müenneslik Ayrımına Dil Felsefesi Açısından Bir Yaklaşım, EKEV Akademi dergisi, yıl:7, sayı:15, Erzurum, (Bahar 2003).